

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ה, מספר 1590

בעיית הפסוק הראשון בספר בראשית ותפיסת הזמן

רפאל שוח"ט

מעניין כי ר' עובדיה ספורנו כתב שהמילה בראשית מציינת: "בתחילת הזמן והוא הרגע הראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו". גם הרמב"ם ורבינו בחיי בן אשר טענו כי הזמן נברא אבל לא ציינו בדיוק מתי.³

לעומת הטוענים כי הזמן נברא בתחילה ותיאור הבריאה הוא תיאור של בריאת העולם בזמן, טען המקובל ר' אשר בן דוד במאה ה"ב שהיו זמנים גם לפני בריאת העולם, כדברי המדרש: "אמר ר"י בר סימון: יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב. מכאן שהיה סדר זמנים קדם לכן".⁴ הרמב"ם טען במו"נ שאי אפשר להבין ביטוי זה, אבל המקובלים הבינו אותו כמערכת מסודרת רוחנית שקדמה לבריאת העולם הפיזי. בין המקובלים מצויים גם אלה שטענו כי כל סיפור הבריאה בפרשת בראשית, שהוא בגדר סוד מעשה בראשית, מספר לא על איך ברא הא-ל את העולם אלא איך שהא-ל מנהיג את עולמו בכל רגע.⁵ אבל גם מי שיאמר, שפרשת הבריאה מתארת את הנהגתו של הא-ל ולא את בריאתו של העולם, יודה כי הפסוק הראשון בא לספר שהעולם נברא. הפסוק הראשון, שהוא בעל שבע מילים כנגד ששת ימי

רש"י, על הפסוק הראשון של ספר בראשית מביא מדרש. כמנהגו, הוא נוטה להקדים מדרש כאשר הוא מתקשה בפשוט. בפסוק הראשון מצויה בעיה בפשוטו של מקרא. אם 'בראשית' פירושו, כפי התרגום באנגלית In the beginning, אז ראוי היה לכתוב 'בראשונה'. אבל המילה בראשית, עם שווא מתחת לבי"ת, היא לשון סמיכות, כמו "בְּרֵאשִׁית מַמְלָכֹת יְהוּדִים" (יר' כו:א). על כן נאלץ רש"י להסביר את הפסוק כאילו כתוב: 'בראשית ברוא א-להים את השמים ואת הארץ, והארץ היתה תוהו ובוהו'. ורש"י מוסיף, שלפי זה, "לא בא המקרא להורות סדר הבריאה". אונקלוס תרגם "בקדמין" ותרגום הירושלמי תרגם "מן אוולא". "מן אוולא" הוא בעצם "בתחילה" כמו "בראשונה", ואילו "בקדמין" שונה במקצת. כך עולה מתרגום אונקלוס למילים "וַיֵּרָא רֵאשִׁית לֹ" (דב' לג:א) – "בקדמיתא", שהמונח "בקדמין" מיוחד. ייתכן גם שהוא בא לציין 'ראשית' כקודמת לבריאה ולזמן.¹

חזקוני הלך בדרכו של אונקלוס וכתב: "קודם לכל הבריות ברא הבורא את השמים ואת הארץ". יונתו בן עוזיאל תרגם "בחכמתא", כרעיון ולא כתרגום מילולי, המקביל לנאמר במשלי על החוכמה: "ה' קִנְיֵי רֵאשִׁית דְּרָכֹו קֶדֶם מִפְעֻלֵי מַאֲז" (ח:כב). וכן, "ה' בְּחֻכְמָה יִסַּד אֶרֶץ כּוֹנֵן שְׁמַיִם בְּתִבּוּנָה" (מש' ג:יט). הוגי הקבלה, כגון הרמב"ן, המשיכו קו מחשבה זה של תרגום יונתן.²

3 "ועל דרך השכל: ששת ימים עשה ה' ובכלל החידוש הם, וזה יורה כי הזמן נברא". ר' בחיי על התורה שמות כ:יא.

4 בראשית רבה ג, ז.

5 כגון, רמב"ן, ר' עזרא מגירונה (המאה ה"ג), ר' אשר בן דוד (המאה ה"ב), ור' שאול דוויק הכהן מסוריה (ראשית המאה העשרים). ראו על כך במאמרי: "ההאמינו חכמי הקבלה כי העולם נברא בששה ימים?" בד"ד 22 (תש"ע), עמ' 75-95. שם הגדרנו חמש שיטות להבנת מעשה הבריאה בקרב פרשנים קבליים.

https://www.academia.edu/33129717/The_Kabbalists_and_the_Duration_of_Creation

* הרב ד"ר רפאל שוח"ט הוא מרצה למחשבת ישראל בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר אילן.

1 ראו רמב"ם מו"נ ב, ל: "והעולם לא נברא בהתחלה זמנית", וראו ר"ב פוזן, ספר פרשגון, ביאורים ומקורות לתרגום אונקלוס, ירושלים תשע"א, עמ' 55.

2 ראו רמב"ן על פסוק א: "בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר: ה' בחכמה יסד ארץ".

זרימת הזמן כהמשכיות, והוא מודד ומכמת המשכיות זו למטרותיו. בפיזיקה החדשה, מאז איינשטיין, הטענה היא כי הזמן והמרחב הם קטגוריות מובנות של המציאות הקשורות זו בזו בקשר הדוק, וכמו שהמרחב משתנה ביחס למהירות, כן הזמן. לפי זה, הזמן קיים גם במציאות וגם במוח האדם, והאדם מסוגל להבין אותו כמו שהוא מסוגל להבין את המרחב והתנועה, כי המוח האנושי מותאם למציאות. השאלה העולה בפיזיקה החדשה היא האם כלל המציאות העומדת לעינינו היא אשליה, והמוח הוא רק תוכנית בכונן הקשיח של המחשב הביולוגי האנושי, המכונה מוח, הבא להראות לנו מה שמתוכנת מראש. לא אנסה לענות של שאלה זו כאן.

כעת, אחזור לפסוק הראשון של ספר בראשית. יש לפסוק זה מעמד של כותר. כאמור, יש בו שבע מילים כנגד שישה ימים ושבת, וגם 28 אותיות שהוא המשולש של שבע (כלומר משולש גיאומטרי שבבסיסו שבע נקודות). בפסוק זה יש אמירה מעניינת על המציאות הפיזית; "בראשית (ביטוי של זמן) ברא א-לוהים את השמים (כינוי למרחב) ואת הארץ (כינוי לחומר). הגר"א טוען ב"אדרת אליהו" כי המילה "שמים" היא לשון רבים של המילה 'שם', כלומר משהו בעל מרחב עצום, והוא כינוי למרחב בכלל. "הארץ" הוא כינוי לחומר, ואילו "בראשית" הוא כינוי לזמן. אלא שמכיוון שהזמן נתפס בפסיכולוגיה האנושית כ'משך', אי אפשר לדבר על ראשיתו, שהרי גם האדם הנכנס לזמן בכל נקודה שהיא (כגון תינוק שנולד) יבין את הזמן כ'משך' ויחשוב שהוא היה תמיד. על כן לדעתי, התורה קוראת לראשית הזמן "בראשית" בלשון סמיכות (אות ב' שוואית), כי גם בראשית הופעתו של הזמן, אילו היה אז אדם, הוא היה תופס אותו כמשך אינסופי באופן פסיכולוגי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בראשית ושבת, מוגדר על פי חז"ל כמאמר הראשון.⁶ רש"י טוען כי כל עשרת הציוויים (המאמרות) שבמעשה בראשית נאמרו ביום הראשון של הבריאה, ואילו ביצוע כל ציווי נעשה ביום שנאמר בתורה. יוצא לפי זה, שהיום הראשון בבריאה מהווה סוג של שורש לכל מעשה הבריאה. אבל עדיין לא ברור מתי נברא הזמן? השאלה מתי נברא הזמן קשורה בקשר הדוק עם שאלת הגדרת הזמן. ברור שמעשה בראשית המקראי מאתגר את ההגדרות האלה. שהרי בטבע, יום בכדור הארץ מוגדר כזמן סיבוב מלא של כדור הארץ כלפי השמש, ועל כן הוא בן 24 שעות שזהו בערך הזמן של סיבוב אחד. אבל התורה מספרת לנו, שהשמש הירח והכוכבים נבראו ביום הרביעי, ועדיין מדברת על יום אחד, יום שני ויום שלישי לפני כן. עובדה זו מחזקת את הטענה של מקובלים רבים, שסיפור הבריאה קודם לעולם הפיזי הידוע לנו. אבל מה באשר לפסוק הראשון? כמובן שאין הגדרה לזמן בתורה. ובכלל, הפילוסופים של ימי הביניים ראו בזמן חוק טבע. גם בפיזיקה של אייזיק ניוטון הזמן הוא גורם נתון, כמו המרחב והתנועה. ההוגה הצרפתי רנה דקארט מהמאה ה"ז היה הראשון לפקפק ביכולת של האדם להבין את המציאות כפי שהיא, מכיוון שאנו נאלצים לסמוך לגמרי על חמשת החושים שלנו, שהם החלונות שבהם אנו צופים על המציאות שמבחוץ. במאה ה"ח צעד הפילוסוף הגרמני עמנואל קנט צעד נוסף וטען, שאין דרך לאדם להבין את מהות העולם (noumenon). וכמו שאנו קולטים את המציאות דרך החושים, כך המוח שלנו קולט את המציאות דרך קטגוריות של זמן ומקום, ועל כן יש אפשרות שהזמן הוא קטגוריה במוח ולא דווקא במציאות עצמה.⁷ קנט לא טען טענה זו כדבר מוחלט, כי אין דרך לוודא או לשלול אותה מבלי להציץ מבעד לחמשת החושים שלנו, אך הוא העלה את האפשרות הזו.

במאה העשרים, הפילוסוף הצרפתי הנרי ברגסון טען בספרו creative evolution, כי הזמן נתפס במוחו של אדם כ'משך' (Duree). כלומר, האדם תופס את

6 בבלי ראש השנה לב ע"א.
 7 בגלל דברים אלה של קנט, טען רב שם טוב גפן (סבא רבא של המשורר יונתן גפן) כי על פי קנט אין לשאול מה היה לפני בריאת האדם ביום הששי של הבריאה, כי הזמן הוא קטגוריה בתוך המוח האנושי. ראו בספרו: הממדים הנבואה האדמתנות, ירושלים תשל"ד, עמ' 223-240 (הספר קיבל את הסכמתו של הרא"ה קוק).